

heeft volgens ARTAPANUS ABRAHAM de Egyptenaars in de astrologie onderwezen en verklaart de Joodsche wijsgeer ARISTOBULUS MOZES zelfs voor den vader der Grieksche filosofie.

Zijn eindpunt heeft dit proces bereikt in de volgende periode, door RITTER gekenschetst als een tijd, „die alles Hellenische in Beziehung zum Orient zu setzen und allen philosophischen Tiefsinn von geheimnisvoll überlieferter Priesterweisheit abzuleiten bemüht war”: voor de Neo-Pythagoreërs en Neo-Platonici zijn een THALES en een PHERECYDES, een PYTHAGORAS en een PLATO leerlingen geweest der Egyptische priesters, van Chaldaeën en Magiërs, ja zelfs van de Indische Brahmanen; en de laatsten gaan ten slotte zoover, dat naar hun voorstelling de Grieksche wijsgeeren eigenlijk niet anders gedaan hebben, dan leerstellingen verkondigen, die in de overlevering der Aziatische volkeren reeds lang uitgewerkt en verbreid waren (ZELLER).

Zoo komt deze gedachte ook bij de kerkvaders, in de oud-Christelijke literatuur. Hier is echter tevens een nieuwe factor in het geding, een factor, die ten deele ook reeds bij de Joodsche schrijvers te constateeren valt: de factor der Goddelijke Openbaring; en daardoor komt voor hen het probleem anders te staan. Bij de kerkvaders gaat het niet meer over den invloed van het Oosten in het algemeen, zelfs niet over den invloed van Israël als Oostersch volk, maar over de Woorden Gods, die aan dat volk waren toebetrouwd, en hunne beteekenis voor de volken. Waar eenerzijds het bestaan van veel goeds en veel schoons in het Grieksche heidendom niet te loochenen viel, aan den anderen kant echter de verdorvenheid van de heidensche wereld vaststond, en met hetgeen Gods genade ook den mensch die van Hem afweek, nog liet, geen